

REGION PERYFERYJNY W GOSPODARCE UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Analizując sytuację w Europie na początku XXI wieku dostrzec można, że coraz większą rolę w życiu gospodarczym, społecznym czy politycznym odgrywają regiony. Regionalizacja jest zjawiskiem na stałe zakorzenionym w strategię Unii Europejskiej. Regiony pełnią nie tylko funkcje polityczne i ekonomiczne, ale również dla społeczności lokalnych stają się „małymi ojczyznami”. Rola i upodmiotowienie regionów powoduje, że coraz częściej są one obiektem porównań poziomu życia i dobrobytu. Tym samym można zauważyć, że część z nich stanowi obszary o dość niskim poziomie rozwoju, obszary rolnicze bądź surowcowe. Obszary te nazywane są często w literaturze regionami peryferyjnymi. Celem artykułu jest doprecyzowanie i uaktualnienie pojęcia „peryferyjności regionów” oraz próba analizy Europy Regionów pod względem zróżnicowania rozwoju. Artykuł jest jednocześnie próbą pokazania, że problem peryferyjności dotyka znaczną część europejskich regionów.

2. Pojęcie, znaczenie i typy regionów

Region w ujęciu encyklopedycznym oznacza pewną jednostkę przestrzenną powierzchni charakteryzującą się występowaniem specyficznych cech elementów. Właściwości te stanowią wyznacznik tych obszarów i odróżniają je od otoczenia¹. Pojęcie to jest typowe dla gospodarki przestrzennej. Jest terminem powszechnie używanym. Nie mniej jednak istnieje ogromna różnorodność istniejących jednostek terytorialnych w Euro-

¹ *Nowa Encyklopedia Powszechna*, t. 5, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 481.

pie i na świecie, stąd też trudno jest podać jego jednoznaczną definicję. Pojęcie to odmiennie rozumiane jest także w różnych dyscyplinach naukowych. Na wieloznaczność pojęcia zwraca uwagę m.in. J. Chądzyński, wyróżniając regiony: ekonomiczne, planistyczne, administracyjne, urbanistyczne, krajobrazowe, społeczne, demograficzne itp.²

Nauki prawne pojęciem region określały jednostkę podziału administracyjnego najwyższego stopnia. Jest ona wyodrębniona przez ustawodawcę ze względu na cechy różniące ją od innych jednostek podziału administracyjnego tego samego stopnia. Ujęty w ten sposób region ma zwykle znaczną samodzielność, zbliżoną nawet do niezależności. Zakres jego kompetencji jest uzależniony od stopnia decentralizacji państwa³.

W naukach geograficznych „region” jest zwartą pod względem terytorialnym jednostką przestrzenną, cechującą się wewnętrzną spójnością, wynikającą z położenia geograficznego, wspólnej historii rozwoju. Podział obszaru na regiony geograficzne ma charakter pionowy. Kolejne szczeble taksonomiczne wyznaczane są od góry: kontynent, region geograficzny, subregion, prowincja, makroregion, mezoregion, mikroregion⁴.

W naukach ekonomicznych region jest wyodrębniony na podstawie cech związanych z działalnością człowieka. Klasyfikacji dokonuje się przez rozróżnienie specyfiki gospodarowania (np. region górniczy, rolniczy, przemysłowy) oraz na podstawie analizy zależności ekonomicznych, jakie mają miejsce w związku z działalnością człowieka na danym obszarze. W wyniku takiej klasyfikacji możemy wyróżnić trzy pojęcia regionu ekonomicznego⁵:

- region strefowy (powierzchniowy, homogeniczny), charakteryzujący się wysokim stopniem ujednoczenia struktury ekonomicznej, różniący się od obszarów sąsiednich dominacją określonego rodzaju działalności społeczno-gospodarczej. Mogą to być regiony

² J. Chądzyński, *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 39.

³ K. Tomaszewski, *Regiony w procesie integracji europejskiej*, Oficyna, Kraków 2007, s. 13.

⁴ Tamże, s.14.

⁵ T. Drozdowski, *Zjawiska społeczno-ekonomiczne współczesnego świata zachodzące w przestrzeni ekonomicznej kraju i regionu*, [w:] *Problemy rozwoju europejskich regionów w warunkach integracji europejskiej*, red. C. Brzeziński, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 130.

- specjalne (jedna cecha wyróżniająca), regiony grupowe (kilka rodzajów działalności, ale związanych z pierwotną funkcją regionu), regiony uniwersalne (wiele różnych funkcji);
- region węzłowy (nodalny), charakteryzujący się powiązaniem ekonomicznymi z pewnym ośrodkiem centralnym dla danego regionu. Najczęściej jest to obszar wokół miasta lub zespołu miast, związany z nim układem stałych wzajemnych powiązań i ciężarów, czyli obustronną wymianą ludzi, dóbr, usług i informacji;
 - region kompleksowy, czyli terytorialnie wykształcony kompleks produkcyjny (układ ekonomiczny) o określonej specjalizacji produkcyjno-usługowej. Układ ten jest dynamiczny i rozwija się. Układ ten ma charakter zbioru niedomkniętego, czyli takiego, w którym istnieją wyraźne granice, ale granice te nie tworzą bariery dla powiązań międzynarodowych.

Regiony ekonomiczne to „obszary zwarte przestrzennie, będące częścią większego – powiązanego z innymi – terytorium, spójne wewnętrznie i stanowiące kompleksy o określonym profilu gospodarczym”⁶. Według R. Domańskiego, przez region ekonomiczny rozumie się „stanowiący część większej całości i zdecydowanie z niej wyodrębniający się, geograficznie zwarty zespół elementarnych jednostek przestrzennych mających pewne wspólne lub uzupełniające się cechy oraz wyraźnie ukształtowany lub kształtujący się układ ekonomiczny, którego elementy powiązane są między sobą i ze środowiskiem przyrodniczym relacjami współwystępowania i współzależności o dużym nasileniu”⁷. W ekonomii region stanowi centrum aktywności gospodarczej i jest miejscem, w którym jednostka angażuje się w procesy produkcji, wytwarzania, podziału i konsumpcji.⁸

Region jest ośrodkiem, któremu przekazywane są przez państwo określone kompetencje, co pozwala lepiej zarządzać sprawami publicznymi. Jest on miejscem, gdzie skutecznie można określać cele i oczekiwania populacji oraz realizować je w sposób bardziej efektywny niż bezpośrednio ze szczybla centralnego. Siłę i potencjał regionu nie mierzy się jego wielkością fizyczną, lecz ważniejszym kryterium staje się wewnętrzna spójność. Obejmuje ona zarówno aspekt społeczny, ekonomiczny, jak

⁶ B. Mayer, *Gospodarka przestrzenna. Mechanizmy rozwoju, teorie, systemy*, PTO, Szczecin 1999, s. 115.

⁷ R. Domański, *Gospodarka przestrzenna*, PWN, Warszawa 2006, s. 23.

⁸ K. Tomaszewski, *Regiony w procesie...*, op.cit., s. 14.

i historyczny. Zatem najważniejsza jest zdolność regionu do pełnienia roli filara systemu demokratycznego oraz uczestniczenia w rządzeniu państwem w sposób adekwatny do przypisanej mu konstytucyjnie pozycji⁹.

3. Określenie regionu w Unii Europejskiej

Precyzyjne określenie pojęcia „region” stało się wielkim wyzwaniem dla jednoczącej się Europy. Wysiłek ten został podjęty zarówno na forum Rady Europy, jak również przez Wspólnoty Europejskie. Mimo rozwoju europejskiego prawa wspólnotowego i postępów w procesach integracji nie istnieje jedna oficjalnie obowiązująca definicja opisująca „region”. W konsekwencji najbardziej trafne wydaje się ujęcie regionu jako jednostki terytorialnej znajdującej się w przedziale między państwem scentralizowanym a gminą¹⁰.

Różne tendencje w definiowaniu regionu w Europie stały się powodem wprowadzenia kompromisowego podziału terytorialnego krajów Unii Europejskiej. Podział ten uwzględnia kryteria demograficzne, ekonomiczne i geograficzne. Potrzeba stworzenia własnej definicji przez Wspólnotę była niezbędna, by móc zaangażować regiony we wspólną politykę. Wychodząc z takiego założenia, Urząd Statystyczny Wspólnot Europejskich opracował podział terytorium wspólnotowego na jednostki zwane NUTS¹¹. Granice regionów normatywnych są określone zgodnie z zadaniami przypisanymi władzom regionalnym i lokalnym oraz na podstawie wielkości zaludnienia niezbędnej do realizacji tych działań. Niekiedy o takim podziale decydują względy historyczne, które uzasadniają specyfikę danego terytorium i jego niezależność. Klasyfikacja NUTS uwzględnia ponadto ogólne jednostki geograficzne wyznaczające główne obszary aktywności, np. regiony górnicze, ruchu kolejowego, rolnicze, aglomeracje miejskie itp.¹²

NUTS jest klasyfikacją hierarchiczną, uwzględniającą pięć poziomów: poziomy regionalne (NUTS I, NUTS II, NUTS III), szczeble lokalne (NUTS IV, NUTS V). Kraje członkowskie Unii z reguły określano jako jednostki NUTS 0. Hierarchiczność (segmentacja) to cecha oznaczająca, że

⁹ K. Tomaszewski, *Regiony w procesie...*, op. cit., s.16.

¹⁰ Tamże, s.48.

¹¹ NUTS – Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych).

¹² K. Tomaszewski, *Regiony w procesie...*, op.cit., s. 50.

regiony typu NUTS I składają się z pewnej liczby jednostek NUTS II, a te z kolei – z pewnej liczby jednostek NUTS III itd. Utworzenie takiego schematu nie było, wbrew pozorom, łatwym procesem. Większość krajów członkowskich nie posiada wykształconej struktury administracyjnej na wszystkich poziomach klasyfikacji NUTS. Dlatego też, aby zapewnić porównywalną siatkę NUTS w skali Unii Europejskiej uzupełniono luki w tej hierarchii w sposób sztuczny, poprzez grupowanie mniejszych jednostek administracyjnych. Poziomy NUTS są następujące¹³:

- poziom NUTS V – najbardziej szczegółowy, wyznaczany jest dla wszystkich krajów członkowskich UE i obejmuje gminy bądź jednostki podobnego szczebla;
- poziom NUTS IV – określany jest wyłącznie dla następujących krajów: Finlandii, Grecji, Irlandii, Luksemburga, Portugalii i Wielkiej Brytanii;
- poziom NUTS III – odpowiada w zasadzie określonym jednostkom administracyjnym lub samorządowym lub ich grupom (jak greckie departamenty – namoi, niemieckie powiaty – kraise, francuskie departamenty, czy hiszpańskie prowincje);
- poziom NUTS II – w większości krajów członkowskich odpowiada konkretnym regionom, wyodrębnionym jako jednostki administracyjno-samorządowe;
- poziom NUTS I – to największe jednostki podziału administracyjnego w danym kraju (np. niemieckie kraje związkowe, belgijskie regiony) bądź też specjalnie utworzone obszary planistyczne. Niektóre kraje natomiast, przede wszystkim ze względu na ich wielkość, nie są podzielone na jednostki NUTS I – albo też inaczej – w całości stanowią jedną taką jednostkę. Dotyczy to m.in. takich krajów jak: Dania, Irlandia, Luksemburg.

Dla celów tej pracy posłużono się, najczęściej spotykaną w statystykach, klasyfikacją NUTS II. W obecnej (2007 rok) Unii Europejskiej jest 271 regionów typu NUTS II. Na tym poziomie można zbadać m.in. wartość dodaną, zatrudnienie, płace i nakłady brutto na środki trwałe w 17 gałęziach gospodarki. Dane te pozwalają na ukazanie struktury produkcyjnej regionów i oszacowanie regionalnego produktu krajowego brutto (PKB), a tym samym mogą być przedmiotem oceny rozwoju regionalnego.

¹³ W. Nicoll, *Zrozumieć Unię Europejską*, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa 2002, s. 136.

4. Właściwości regionu peryferyjnego

Pojęcie peryferyjności związane jest z pojęciem odrębności, odległości („zewnętrzna część czegoś”) ale też definiowane jest jako „coś mniej ważnego, ubocznego, drugoplanowego, oddalonego od punktu centralnego”¹⁴. Wielu autorów przypisuje termin regionu peryferyjnego do regionów zacofanych czy też o ubogiej strukturze produkcji¹⁵. Według słownika rozwoju regionalnego peryferie to obszary leżące z dala od centrów gospodarczych, słabiej rozwinięte gospodarczo, z przestarzałą infrastrukturą i często niedoinwestowane. Regiony peryferyjne nie są obszarami tworzenia innowacji, a ich rozwój jest uwarunkowany zdolnością wchłaniania innowacji z zewnątrz (z obszarów centralnych). Regiony takie posiadają tylko pojedyncze lub nieliczne, specyficzne szanse rozwoju (zasoby)¹⁶. Problem peryferyjności wynika przede wszystkim z tego, że cechą każdego systemu ekonomicznego jest występowanie większych lub mniejszych dysproporcji regionalnych. W związku z tym pojęcie peryferyjności często związane jest z obszarem centralnym. Odniesienie „centrum vs. peryferie” pozwala bowiem podkreślić asymetryczne relacje i nierówności w systemie regionalnym¹⁷. Region peryferyjny postrzegany jest jako obszar oddalony geograficznie, zacofany ekonomicznie, opóźniony kulturowo i zależny od polityki państwa. Szczegółową charakterystykę regionu peryferyjnego zawiera tabela 1.

Szczególnie ważne w określaniu peryferyjności danego regionu jest zidentyfikowanie dystansu dzielącego go od pozostałych regionów. W odniesieniu do danego obszaru można mówić o trzech rodzajach dystansu: geograficznym, organizacyjnym i instytucjonalnym. Odległość geograficzną należy rozpatrywać z punktu widzenia fizycznej odległości danego obszaru. Zależć ona będzie od istnienia barier naturalnych oraz od stopnia rozwoju infrastruktury transportowej i informacyjnej. Dystans organizacyjny związany jest ze sposobem organizacji produkcji, przyna-

¹⁴ *Słownik Języka Polskiego*, red. nauk. M. Szymczak, PWN, Warszawa 1979.

¹⁵ A.. Vaishar, *Regional periphery: What does it mean?* [w:] *Regional periphery in Central and Eastern Europe*, red. T. Komornicki, Ł. Czapiewski, Instytut Geografii i Przestrzennego Zróżnicowania, Warszawa 2006, s. 7.

¹⁶ *Słownik Rozwoju Regionalnego*, red. M. Kozak, A. Pyszkowski, R. Szewczyk, PARR, Warszawa 2000.

¹⁷ A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2004, s. 55.

leżnością organizacyjną i stopniem podobieństwa podmiotów należących do organizacji. Dystans instytucjonalny odnosi się natomiast do przyjętych modeli i stosowanych zasad. Związany jest również z występowaniem form działania zbiorowego, upowszechniania koncepcji kooperacji, partnerstwa i zaufania. Dystans instytucjonalny uwarunkowany jest również kulturą, tradycjami, wartościami danych regionów czy też zachowaniami podmiotów gospodarczych¹⁸.

Tabela 1.
Specyficzne cechy regionu peryferyjnego i centralnego

Cecha	Region peryferyjny	Region centralny
Technologia Produkcja	Technologia bardziej prymitywna Mała zróżnicowana struktura produkcji, produkcja surowcowa Nieskomplikowany i słaby system produkcyjny Niska produktywność pracy, kapitału Słabo rozwinięty sektor B+R Niski poziom innowacyjności i przedsiębiorczości	Technologia zaawansowana Duże zróżnicowanie produkcji, produkcja dóbr finalnych i usług Wysoka produktywność pracy, kapitału Dostatecznie rozwinięty sektor B+R Wysoki poziom generowania innowacji
Kapitał ludzki	Eksport siły roboczej Mała gęstość zaludnienia Słabo wykwalifikowana siła robocza	Import siły roboczej Społeczność przedsiębiorców Stanowienie wiedzy fachowej Wysoko wykwalifikowana siła robocza
Transport Infrastruktura	Nieliczne środki transportu Słaba pozycja w sieci transportowej Trudny dostęp do pozostałych regionów peryferyjnych Słabo rozwinięta lokalna infrastruktura instytucjonalna	Wyposażenie we wszystkie środki transportu Ważny węzeł sieci transportowej

Źródło: Opracowanie na podstawie: A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne...* op. cit., s. 56.

Globalne otoczenie ekonomiczne podlega obecnie radykalnym zmianom, które w istotnym stopniu wpływają na przestrzenną organizację działalności gospodarczej. Tym samym stało się to przyczynkiem do przemyślenia koncepcji dotyczących peryferyjności¹⁹. Obecnie w coraz większym

¹⁸ A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne...*, op. cit., s. 57.

¹⁹ Tamże, s. 62.

stopniu staje się ona zagadnieniem niekoniecznie związanym z przestrzennością i położeniem danego obszaru. Według nieprzestrzennej koncepcji na peryferyjność regionu składa się kilka czynników:

- niski poziom rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego;
- niskie kwalifikacje kapitału ludzkiego;
- niewykształcone efektywnie lokalne sieci przedsiębiorstw;
- nierozwinięte społeczeństwo obywatelskie;
- brak gęstości instytucjonalnej;
- słabe powiązania regionu z otoczeniem globalnym.

Z punktu widzenia wyników gospodarczych, jest wiele miar określających peryferyjność regionu. Należałoby do nich zaliczyć: Produkt Krajowy Brutto *per capita*, inwestycje, dochód dyspozycyjny ludności, gęstość zaludnienia, strukturę wiekową populacji, procentowy udział osób z wyższym wykształceniem itp.²⁰. W dużym stopniu są to obszary wiejskie²¹, o dużej zależności gospodarki od rolnictwa. Cechują się również ograniczoną dostępnością terytorialną (komunikacyjną i informatyczną) czy kiepską infrastrukturą. Z drugiej jednak strony należy zdać sobie sprawę, że jest to tylko pewien sposób postrzegania peryferyjności.

Należałoby podkreślić, że region peryferyjny to przede wszystkim, niekoniecznie wyodrębniony administracyjnie, obszar gospodarczy o niskim poziomie rozwoju ekonomicznego. Można go określić jako obszar problemowy, czyli odznaczający się dużą koncentracją negatywnych zjawisk gospodarczych (upadające gałęzie przemysłu, monokultura przemysłowa) i społecznych (wysoka stopa bezrobocia itp.)²².

5. Regiony peryferyjne w Unii Europejskiej

Zróznicowania regionalne w Europie mają co najmniej dwie przyczyny. Pierwsza związana jest z uwarunkowaniami historycznymi i geograficznymi. Powodowały one, że niektóre miejsca na ziemi były przez producentów preferowane, co w konsekwencji prowadziło do koncentracji przemysłu i ludności. Drugą przyczyną zmian w lokalizacji mogą być procesy

²⁰ A. Vaishar, *Regional Periphery...*, op. cit., s. 9.

²¹ Obszary wiejskie wg przyjętej w UE nomenklatury oznaczają tereny, na których więcej niż 15% populacji mieszka na wsi.

²² *Leksykon polityki regionalnej UE*, red. J. Kundera, W. Szmyt, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2008.

znoszenia barier w transferze czterech czynników produkcji, jak również postępująca liberalizacja dokonująca się w ramach integracji, która prowadzi do dynamicznego wzrostu regionów o wyższym poziomie konkurencyjności²³. Europa regionów charakteryzuje się zróżnicowaniem pod wieloma względami.

W polityce spójności UE podstawowym kryterium do określenia peryferyjności jest niski poziom rozwoju gospodarczego, przede wszystkim mierzony w PKB poniżej 75% średniej w UE na jednego mieszkańca (według parytetu siły nabywczej) – patrz mapa 1. Przeciętna wielkość PKB *per capita* w Unii Europejskiej w 2005 r. wyniosła 22.400 euro, podczas gdy w poszczególnych regionach przybierała wartości od 5.429,6 euro (region Nord Est, Rumunia) do 59.201,8 (region Grand-Duché de Luxembourg; Luksemburg).

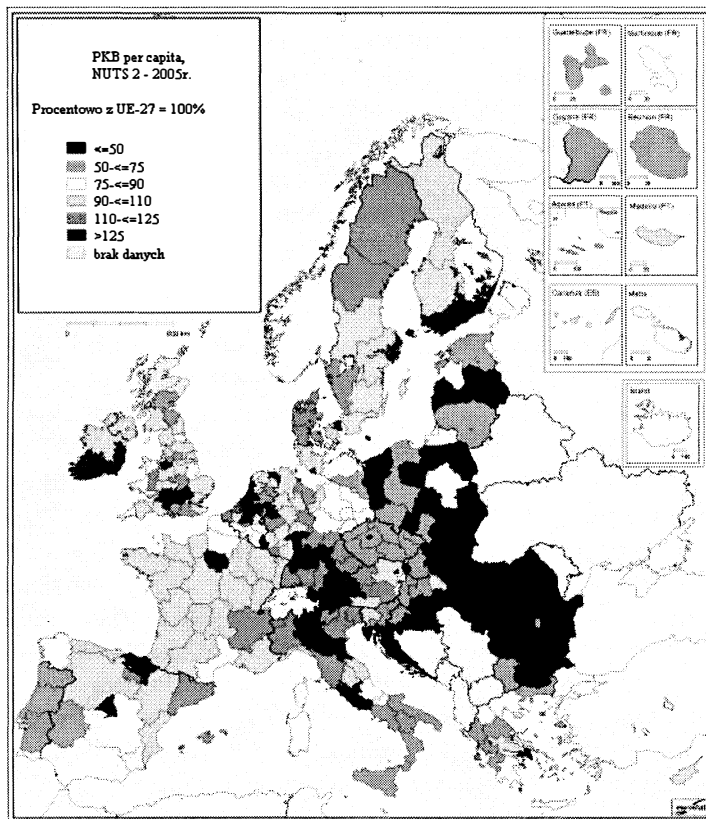
Nie jest określona dokładna wielkość graniczna, która pozwala zaliczyć dany region do peryferii. Nie mniej jednak, po wyliczeniu, regiony, w których PKB *per capita* nie przekracza wartości 16.000 euro, na pewno można uznać za peryferyjne. Wśród tych regionów znajdują się: wszystkie regiony Bułgarii, prawie wszystkie regiony Czech (oprócz regionu: Praga), Estonia, 4 regiony Grecji (Antoliki Makedonia, Ipeiros, Dytiki Ellada, Voreio Aigaio.), jeden region Hiszpanii (Extremadura), 3 regiony (kolonie) francuskie (Guadeloupe, Guyane, Reunion), 4 regiony włoskie (Campania, Puglia, Calabria, Sicilia), Łotwa, Litwa, Węgry (bez regionu Közép-Magyarország), Polska (bez regionu: Mazowieckie), 4 regiony Portugalii (bez regionu Lisbona), Słowacja (bez regionu Bratislavsky Kray) oraz Rumunia (bez regionu Bucuresti-Ilfov). W sumie, w 2005 roku, 69 regionów nie osiągnęło 75% przeciętnego w UE poziomu PKB *per capita*²⁴. Warto od razu zauważyć, że w wielu krajach, regiony, w których występuje stolica danego państwa, nie są regionami peryferyjnymi.

²³ W. Nicoll, *Zrozumieć...*, op. cit., s. 21.

²⁴ *Eurostat Regional Yearbook 2008*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2008, s. 38.

Mapa 1.

**Produkt Krajowy Brutto *per capita* w regionach Europy w 2005 roku
(mierzony jako procent średniej unijnej)**



Źródło: Eurostat Regional Yearbook 2008, op. cit., s. 39.

Podobną prawidłowość możemy zaobserwować w przypadku analizy dochodu dyspozycyjnego. Wśród trzydziestu najgorzej sklasyfikowanych pod tym względem regionów, tj. regionów, w których dyspozycyjny dochód ludności (na osobę) w 2005 roku wyniósł mniej niż 7.000 euro znalazło się: 13 regionów Polski, 7 – Rumunii, 4 – Węgier, 3 – Słowacji oraz Litwa, Łotwa i Estonia²⁵.

²⁵ Eurostat Regional Yearbook 2008, op. cit., s. 53.

O peryferyjności danego obszaru świadczyć będzie zapewne niski poziom innowacyjności i przedsiębiorczości. Wskaźnikami innowacyjności są m.in. wielkość i struktura nakładów na działalność badawczo-rozwojową, czy też ilość patentów na 1 mln mieszkańców. Zróżnicowanie międzyregionalne w Europie (wg kryterium innowacyjności) jest dość duże. Równoczesna koncentracja nakładów na B+R w kilku regionach danego kraju jest charakterystyczna dla wielu państw europejskich: w Grecji, na Węgrzech, w Portugalii i Słowacji trzy najlepsze pod tym względem regiony kumulują 77% nakładów na B+R. W Bułgarii aż 80% nakładów na B+R koncentruje się w regionie centralnym – Jugozapaden²⁶. Poza tym warto zauważyć, że w skali całej Europy najmniejsze nakłady na działalność badawczo-rozwojową są głównie we wschodniej i południowej części Europy. Ze 104 regionów, w których nakłady na działalność B+R nie przekroczyły 1% PKB, 41 regionów to regiony nowych państw członkowskich (licząc od akcesji w 2004 roku). Wśród nich są m.in. 15 regionów Polski, 7 regionów Rumunii, 6 – Węgier, 3 – Słowacji²⁷. Istotnym miernikiem efektów działalności badawczej, a tym samym rozwoju regionu, jest liczba patentów. Średnia liczba patentów w Europejskim Biurze Patentowym (EPO) w krajach UE na 1 mln mieszkańców wynosi 158. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej (a tym samym regiony peryferyjne) osiągają zaledwie wskaźnik ok. 12 na 1 mln mieszkańców.

Jak przedstawiono na mapie 2 w Europie występuje dość spore zróżnicowanie pod względem ilości patentów w dziedzinie ICT²⁸. Zarówno regiony Europy Środkowo-Wschodniej, jak i Grecji, południowych Włoch, Portugalii czy Środkowo-Zachodniej Hiszpanii osiągają w tej kwestii miżerne wyniki. Potwierdza to tezę, że regiony peryferyjne mają słabo rozwiniętą działalność innowacyjną. Z uwagi na brak w nich często bazy naukowej i badawczo-rozwojowej, obszary te charakteryzują się niskim poziomem generowania innowacji. W związku z tym ich rozwój zależy od

²⁶ A. Olechnicka, *Innowacyjność polskich regionów*, [w:] *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, red. G. Gorzelak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2007, s. 57

²⁷ *Regions: Statistical Yearbook 2006*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2006, s. 86

²⁸ ICT – z ang. Information & Communication Technology oznacza: Technologia Infomacyjno-Komunikacyjna.

zdolności adaptowania nowości produkcyjnych lub organizacyjnych z zewnątrz, a nierzadko z tzw. obszarów centralnych.

Regiony peryferyjne charakteryzują się również uboższym, niż pozostałe regiony, kapitałem ludzkim. W Europie zauważalny jest bowiem proces emigracji ludności z regionów peryferyjnych do regionów centralnych. Większość regionów Europy Środkowo-Wschodniej odnotowała w latach 2001-2005 ujemny wskaźnik migracji netto²⁹. Ma to negatywny wpływ zarówno na ilość, jak i jakość siły roboczej w tych regionach. Obszary peryferyjne Unii Europejskiej są słabo zaludnione. Gęstość zaludnienia w tychże regionach nie przekracza 120 osób na km², podczas, gdy w regionach środkowej Wielkiej Brytanii, Belgii, czy też zachodnich Niemiec gęstość zaludnienia na 1 km² przekracza 250 osób³⁰. Poza tym duży procent ludności regionów peryferyjnych charakteryzuje się niskim poziomem kwalifikacji zawodowych i wykształcenia. Zauważalny jest brak osób o wykształceniu technicznym, matematycznym, medycznym. Jak możemy zaobserwować na mapie 3, zatrudnieni w sferze naukowo-technicznej (HRSTC³¹) w regionach peryferyjnych stanowią mniej niż 10% ogółu siły roboczej. Ten zauważalny niski poziom kapitału ludzkiego w regionach peryferyjnych Unii Europejskiej stanowi poważną barierę ich rozwoju. Dlatego też ważne jest powstrzymanie nadmiernego odpływu zasobów ludzkich, jak i innowacyjnych, a tym samym tworzących nową wartość, z obszarów peryferyjnych.

Wspomniane wcześniej rozumienie peryferyjności często powiązane jest jednocześnie z kryterium odległości od centrów gospodarczych. W nomenklaturze unijnej pojawia się także określenie regionów ultraperyferyjnych. Jego podstawowym znaczeniem jest oddalenie od centrów europejskich i odnosi się głównie do wysp i terytoriów zamorskich niektórych państw członkowskich³².

²⁹ Eurostat *Regional Yearbook 2008*, op. cit., s. 18.

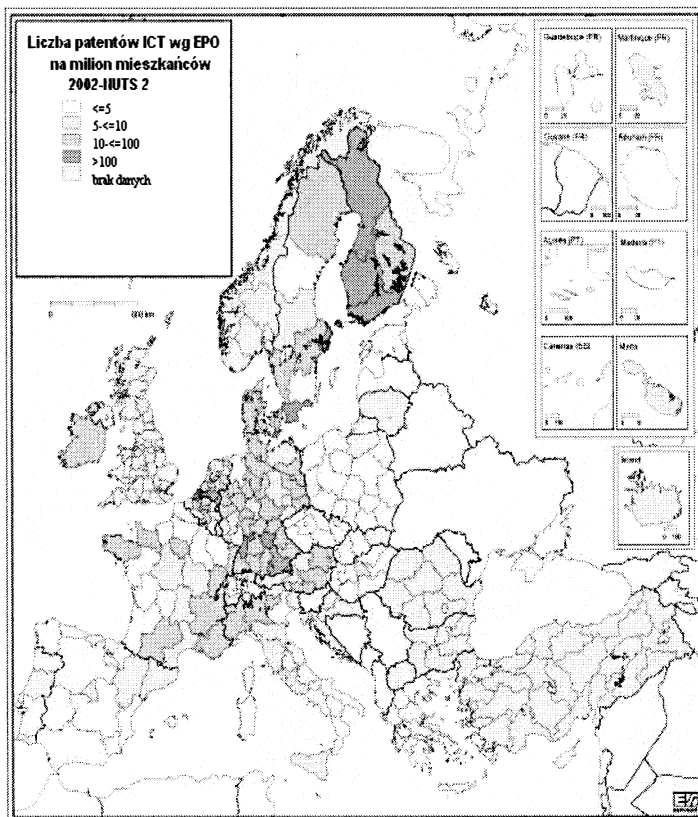
³⁰ *Europe in Figures. Eurostat Yearbook 2006-2007*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2007, s. 312.

³¹ HRSTC – *Core of Human Resources in Science and Technology*, tj. pracownicy, którzy ukończyli studia wyższe w zakresie nauk ścisłych i technicznych i pracują w sferze nauki i techniki.

³² T. G. Grosse, *Innowacyjna gospodarka na peryferiach?*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007, s. 45.

Mapa 2.

Liczba patentów ICT wg EPO na milion mieszkańców w układzie regionalnym Europy w 2002 roku



Źródło: Eurostat Regional Yearbook 2008, op. cit., s. 158.

rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego. Według tego wskaźnika regiony Unii Europejskiej można podzielić na trzy grupy³³:

- regiony centralne (wskaźnik powyżej 150% średniej UE) – położone są w trójkącie pomiędzy North Yorkshire w Wielkiej Brytanii, Franche-Comté we Francji i Hamburgiem w Niemczech;
- regiony peryferyjne (wskaźnik poniżej 40% średniej UE) – znajdują się w północnej Europie: w Szwecji, Finlandii; na północnym zachodzie: w północnej Szkocji i Irlandii; na południu: w Portugalii i Hiszpanii, na Wyspach Morza Śródziemnego, na południowych krańcach Włoch i w Grecji; oraz stanowią całą wschodnią Europę: Polska, Czechy, Słowacja, Litwa, Łotwa, Estonia;
- regiony pozostałe (wskaźnik między 40% a 150%).

Inne definicje peryferyjności wymieniają jako cechy słabego rozwoju gospodarczego m.in. specjalizację w towarach rolniczych i leśnych lub gospodarce surowcowej³⁴. W całej Unii Europejskiej udział rolnictwa w PKB jest niewielki. Powiększenie tego wkładu nastąpiło po akcesji w 2004 roku. Nie mniej jednak w 2004 roku udział rolnictwa w PKB wyniósł jedynie ok. 2%. Największy udział agrarny, przekraczający 5,8% PKB, zanotowano w regionach wschodniej i południowej Europy. W 2004 roku objął on 8 regionów Polski (kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, łódzkie, opolskie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie), 7 regionów Hiszpanii (La Rioja, Aragon, Castilla y Leon, Castilla-La Mancha, Extremadura, Andalucia, Region de Murcia), 2 regiony we Włoszech (Provincia Autonoma Bolano, Calabria) i na Węgrzech (Dél Dunántúl, Dél Alföld oraz jeden region Portugalii (Alantejo) i Francji (Champagne-Ardenne). Obecnie 10 najbardziej rolniczych regionów Europy położonych jest w Bułgarii i Rumunii³⁵. Co warto zauważyć – nie wszystkie regiony charakteryzujące się niskim poziomem PKB na mieszkańca, odznaczają się wysokim udziałem rolnictwa w dochodzie narodowym. Nie mniej jednak, europejskie regiony peryferyjne, to przede wszystkim regiony w dużym stopniu oparte na sektorze surowcowym.

³³ *Unity, Solidarity, Diversity for Europe, its People and its Territory. Second Report on Economic and Social Cohesion*, European Communities, Luksemburg, 2001, s. 30-31.

³⁴ T. G. Grosse, *Innowacyjna gospodarka...*, op. cit., s. 46.

³⁵ *Eurostat Regional Yearbook 2007*, European Commission, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2007, s. 148.

Analiza powyższych wskaźników pozwala wysunąć parę wniosków dotyczących zróżnicowania poziomu rozwoju regionów Europy. Możemy zauważyć, że ekonomicznym centrum Europy jest tzw. Archipelag Europa (nazywany również „pasem mrozu”), który obejmuje obszar od Londynu, wzdłuż Renu do Mediolanu, łącznie z Île-de-France. Centrum to łączy się przez metropolię Berlina z tzw. „środkowoeuropejskim bumerangiem”, który stanowił obszar wysokiego wzrostu w krajach integrujących się z UE³⁶. Wykształca się także nowe centrum Europy, zwane „pasem słońca”, zlokalizowane wzdłuż wybrzeża Morza Śródziemnego (od Genui przez Lazurowe Wybrzeże i Katalonię po Costa Brava)³⁷. Na przeciwnym biegunie rozwoju znajdują się zaś obszary peryferyjne. Do nich możemy zaliczyć: Portugalię, niemal całą Hiszpanię, południowe Włochy, Grecję, północną Szkocję, i oczywiście kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Co warto zauważyć, regiony te znajdują się przede wszystkim na obrzeżach Unii Europejskiej.

6. Podsumowanie

Jak wynika z pierwszej części artykułu, regiony peryferyjne to obszary słabo rozwinięte pod względem ekonomicznym i infrastrukturalnym. Peryferyjność nie jest związana z położeniem regionu, ale raczej z pewnymi cechami i warunkami, które determinują jego rozwój. Regiony peryferyjne nie obejmują *stricte* regionów wyznaczonych przez granice administracyjne. Regionem peryferyjnym bowiem często określane jest cały kraj (np. Polska w stosunku do całej UE), bądź grupa regionów (województw) danego kraju (np. region północno-wschodni w Polsce w stosunku do całego kraju). Wymienione w niniejszym opracowaniu kryteria wyodrębnienia regionu peryferyjnego są dość uniwersalne. Na ich podstawie zostały wyodrębnione regiony peryferyjne Unii Europejskiej. Obszary takie są częścią tzw. ekonomicznych regionów węzłowych, pełniąc najczęściej funkcje sfer żywicielskich i zaopatrzeniowych. Zasilają też obszary centralne w siłę roboczą oraz w surowce. Nie mniej jednak są to obszary problemowe.

Problem peryferyjności jest dość znacznym zagadnieniem w Unii Europejskiej. Regiony peryferyjne w obecnej Unii stanowią 26% wszystkich regionów, co zajmuje około 20% powierzchni. Zamieszkuje je ponad ¼

³⁶ Mowa tu o krajach, które po 2004 roku wstąpiły do Unii Europejskiej.

³⁷ A. Olechnicka, *Regiony peryferyjne...*, op. cit., s. 55.

mieszkańców³⁸. Dysproporcje mierzone w wartościach bezwzględnych są nadal znaczące. Należy to częściowo przypisać ostatniemu rozszerzeniu, a także występującej w początkowych fazach rozwoju tendencji do koncentracji wzrostu gospodarczego w najbardziej dynamicznych obszarach kraju. W związku z dość znacznymi różnicami w rozwoju regionów Europy prowadzona jest polityka spójności i konwergencji. Przynosi ona dość znaczne pozytywne skutki. Niemniej jednak wydaje się, że ważniejszym jest określenie czynników zlokalizowanych wewnątrz danych regionów, które mogłyby przyspieszyć wzrost, czy też rozwój tychże obszarów. Do nich może należeć m.in. kapitał instytucjonalny.

³⁸ *Growing Regions, Growing Europe. Fourth Report on Economic and Social Cohesion*, Communication from the Commission, Luksemburg 2007, s. 9.